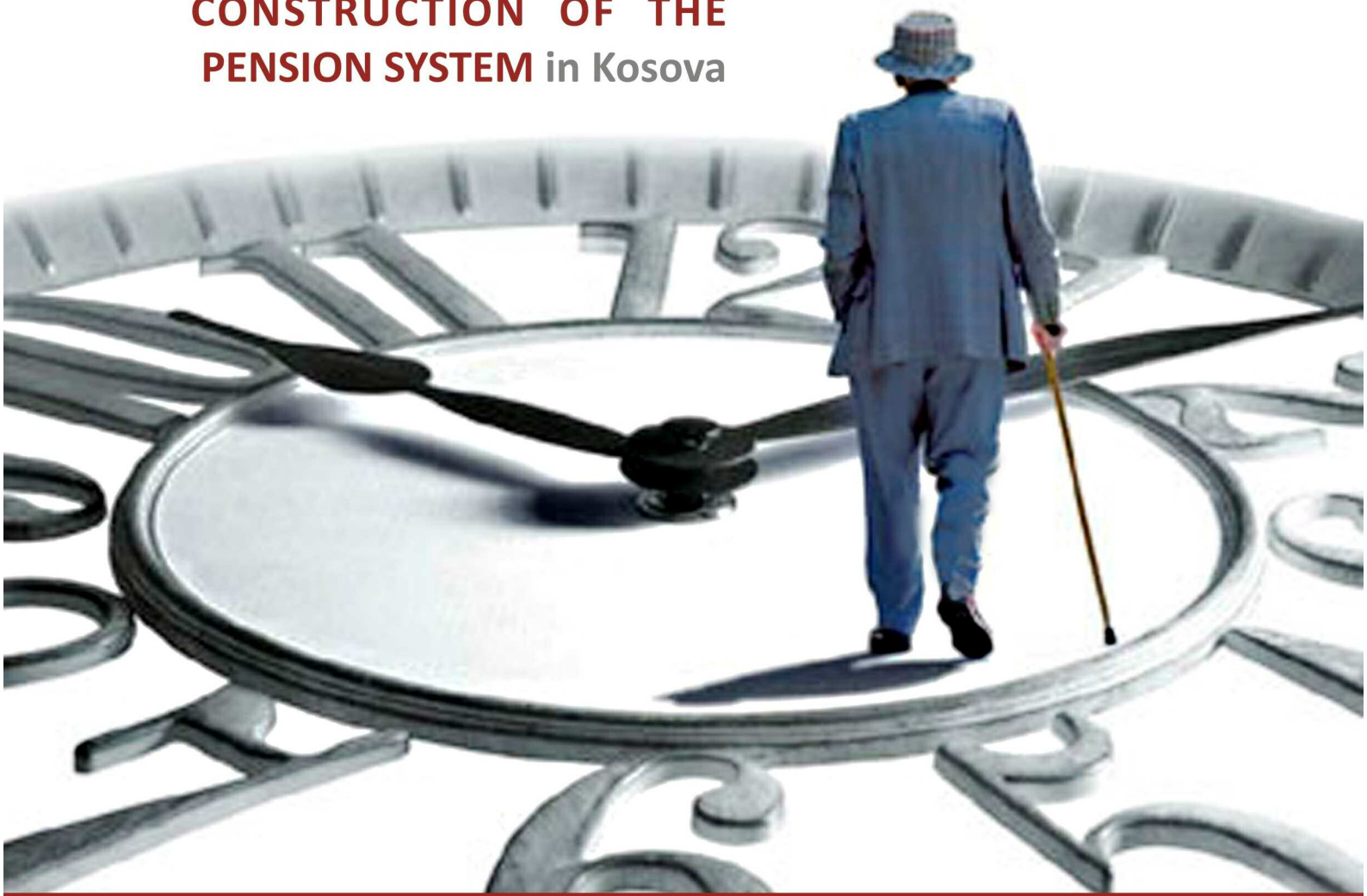

NDËRTIMI I SISTEMIT PENSIONAL në Kosovë

CONSTRUCTION OF THE
PENSION SYSTEM in Kosova

 KDI
Instituti Demokratik i Kosovës
Kosova Democratic Institute
www.kdi-kosova.org

Qëndrimet e shprehura në këtë publikim janë ato të KDI-së dhe jo domosdoshmërisht paraqesin ato të donatorëve.

PERSONELI

Ismet KRYEZIU - Drejtor Ekzekutiv

email: ikryeziu@kdi-kosova.org

Vjollca VOGËL - Menaxhere e administratës dhe financave

email: vjollca@kdi-kosova.org

Leonora CIKAJ - Asistente për administratë dhe financa

email: lcikaj@kdi-kosova.org

Donjeta DRESHAJ - Asistente për administratë dhe financa

email: ddreshaj@kdi-kosova.org

Arsim Gjinovci - IT & Design

email: agjinovci@kdi-kosova.org

**PROGRAMI: DEMOKRATIZIMI DHE
PRAKTIKAT PARLAMENTARE**

Driton SELMANAJ - Menaxher i programit

email: dselmanaj@kdi-kosova.org

Isuf ZEJNA - Asistent i projektit

email: izejna@kdi-kosova.org

Ganimete HESETI - Vëzhguese e parlamentit

email: gheseti@kdi-kosova.org

**PROGRAMI: QEVERISJA LOKALE DHE
PJESËMARRJA QYTETARE**

Kreshnik BASHA - Koordinator

email: kbasha@kdi-kosova.org

Naim CAHANAJ - Koordinator

email: ncahanaj@kdi-kosova.org

PROGRAMI: TRANSPARENCA DHE ANTIKORRUPSIONI

Merita MUSTAFA - Menagjere e programit

email: mmustafa@kdi-kosova.org

Enis XHEMAILI - Kryesues i hulumtimit

email: exhemaili@kdi-kosova.org

Besnik RAMADANAJ - Asistent i projektit

email: bramadanaj@kdi-kosova.org

Natyra KASUMAJ - Koordinatore

email: nkasumaj@kdi-kosova.org

PROGRAMI: ZGJEDHJET E LIRA DHE TË DREJTA

Liridon SELMANI - Menaxher i programit

email: lselmani@kdi-kosova.org

Përmbajtja:

4

1.	Hyrja	5
2.	Gjendja aktuale dhe baza legale që e mbulon këtë fushë	6
	2.1 Cilat janë sfidat e modelit aktual pensional?	7
	2.2 Mungesa e ligjeve të cilat kompletojnë sistemin pensional në Kosovë	10
3.	Fondi Pensional	10
4.	Shembujt dhe praktikat e mira në ndërtimin e një sistemi të qëndrueshëm pensional	11
5.	Reformat pensionale që duhet aplikuar në Kosovë	13
6.	Rekomandimet	15
7.	Burimet	16

Hyrje

Neni 23 Dinjiteti i Njeriut (Kushtetuta e Republikës së Kosovës)

Dinjiteti i njeriut është i pacenueshëm dhe është bazë e të gjitha të drejtave dhe lirive themelore të njeriu

Neni 25 E Drejta për Jetën

Secili individ gëzon të drejtën për jetën¹.

Këto janë dy dispozita që janë përfshirë në aktin më të lartë juridik dhe politik të vendit tonë - Kushtetutën e Republikës së Kosovës. Të drejtat e tilla janë të normuara dhe si të tilla sjellin detyrime për të gjitha organet dhe institucionet e Republikës së Kosovës karshi qytetarëve të saj. Normat e tilla janë njëkohësisht edhe detyrime për organizim të sjelljeve të vetëdijshme të secilit qytetarë ndaj tjetrit pa marrë parasysh çdo lloj dallimi individual ndërmjet tyre. E drejta e pensionit si një e drejtë e fituar absolute duhet të gëzojë edhe mbrojtje absolute nga të gjitha institucionet kompetente. Mohimi i një të drejte të tillë, është mohim i mbrojtjes së dinjitetit të qytetarëve të cilët për shumë vite kontribuan në ndërtimin e vendit.

Në praktikë kjo çështje nuk është e rregulluar vetëm me ligje sistemore dhe me kushtetuta të shteteve por edhe me norma të së drejtës ndërkombëtare. Fatkeqësisht Kosova nuk ka ligje të mjaftueshme dhe akoma nuk ka ndërtuar një sistem pensional të konsoliduar edhe pse ka kaluar një dekadë, që nga konstituimi i institucioneve demokratike të Kosovës. Gjatë gjithë kësaj periudhe kjo shtresë e shoqërisë (pensionistët) është nëpërkëmbur deri në mos-durim. Neglizhenca e institucioneve dhe e klasës politike për ta trajtuar këtë problematikë e ka bërë edhe më të vështirë jetën dhe mirëqenien e mbi 130.000² pensionistëve të Kosovës.

Në krahsim me vendet e rajonit, në Kosovë ekziston një problem jo shumë tipik me vendet tjera, që është informaliteti i skajshëm. Sektori privat pothuajse tërë veprimtarinë e tij e ka "gri", dhe ka të lajmëruar vetëm një pjesë të kufizuar të punëtorëve, ashtu siq është në trend edhe ikja nga pagimi i taksave.

Po ashtu si në as një vend tjetër të rajonit, kontribuesit në fondin e ish Federatës Jugosllave, në Kosovë paguhen me një pension tejet simbolikë gjë e cila atyre nuk u mundëson të jetojnë as për së afërmi një jetë dinjitoze. Në secilën nga vendet e rajonit pensionet janë të paktën dyfishi i këtyre që sot marrin pensionistët Kosovarë, prej të cilëve shumë nga ta kanë edhe mbi 45 vite të përvojës së punës.

Në Kosovë shtylla I dhe II e sistemit pensional janë tërësisht të ndara, dhe pensionistët aktual nuk marrin asnjë cent nga kontribuuesit aktual, gjë e cila nuk është e njëjtë me shtetet fqinje. Është e domosdoshme që të veprohet shumë shpejt për këtë pjesë të marginalizuar të shoqërisë që të paktën tani pas kaq shumë vitesh t'i sigurojmë një

¹ Kushtetuta e Republikës së Kosovës

² <http://esk.rks-gov.net> (Të dhënat e Entit të Statistikave e Kosovës për vitin 2007).

pension i cili do t'i bënte ata të ndihen komod në vendin për të cilin ata punuan me aq shumë mund.

Kjo analizë ka për qëllim që të ofrojë të dhëna mbi gjendjen dhe bazën aktuale legale, si dhe të ofrojë të dhëna të mjaftueshme mbi nevojën dhe format që duhen aplikuar në Kosovë me qëllim të ndërtimit të një sistemi pensional të qëndrueshëm, dhe të pranueshëm për qytetarët e Kosovës. Ky punim është ndarë në disa shtylla: fillimisht një përshkrim mbi gjendjen aktuale dhe bazën legale që e mbulon këtë fushë, pastaj mungesa e ligjeve të cilat kompletojnë sistemin pensional në Kosovë, shembujt dhe praktikatat e mira në ndërtimin e një sistemi të qëndrueshëm pensional, format e sistemeve pensionale që duhet aplikuar në Kosovë si dhe në fund janë nxjerrë disa rekomandime konkrete, për veprimet që duhen ndërmarrë nga institucionet kompetente për të përmirësuar pozitën e pensionistëve në Kosovë.

2. Gjendja aktuale dhe baza legale që e mbulon këtë fushë

Që nga periudha e pasluftës në Kosovë rregullimi legal i qështjes së pensioneve ka filluar qysh në vitin 2001 me Rregulloren e UNMIK-u 2001/35 Mbi Pensionet në Kosovë³, duke u pasuar më pas me Rregulloren 2002/15 Për shpalljen e Ligjit të miratuar nga Kuvendi i Kosovës mbi metodologjinë e caktimit të lartësisë së pensionit bazë në Kosovë dhe caktimin e datës për sigurimin e pensioneve bazë⁴. Më pas Rregullorja 2001/35 ndryshohet shumë sipërfaqësisht me Rregulloren 2005/20 për ndryshimin e Rregullores së UNMIK-ut 2001/35 mbi Pensionet në Kosovë⁵. Së fundmi me 13.06.2008 Kuvendi i Kosovës miratoi Ligjin për ndryshimin e Rregullore së UNMIK-ut 2005/20 për ndryshimin e Rregullores 2001/35 për Fondin Pensional të Kosovës⁶.

Në Kosovë Sistemi Pensional për shkak të një mori arsyesh politike dhe sociale është i organizuar në tri shtylla kryesore. Në organizim të tillë ka ndikuar baza legale e pa unifikuar si dhe nevoja për të bërë zgjidhje ad hoc varësisht prej paraqitjes së situatave të presionit nga grupe të caktuara të shoqërisë.

Shtylla I – Përfshinë pensionet bazë, pensionet e parakohshme dhe të veçanta, për kategoritë të cilat nuk kanë kontribuar në fondin pensional.

Shtylla II – Kursimet pensionale në llogari individuale të cilat janë të obligueshme, përkatësisht kontributet në Trustin e Kursimeve Pensionale të Kosovës, ku punëdhënësi dhe punëmarrësi kontribuojnë me nga 5% secili.

Shtylla III - Janë kursimet suplementare, pjesë kjo e liberalizuar për fondet private, në Kosovë (aktualisht kemi vetëm një).

Në kuadër të shtyllës së parë, e cila përfshinë kategorinë e cila financohet nga buxheti i shtetit janë të përfshirë 1. Sistemi pensional i moshës apo bazik, 2. sistemi pensional i moshës të cilët kanë kontribuar në fondin pensional të kaluar (të gjithë ata që kanë kon-

³ <http://www.unmikonline.org>

⁴ <http://www.unmikonline.org>

⁵ <http://www.unmikonline.org>

⁶ <http://www.assembly-kosova.org>

tribuar mbi 15 vite), 3. Pensionet për persona me aftësi të kufizuara, 4. Pensionet e parakohshme për ish minatorët e kompleksit Trepça dhe 5. Pensionet e veçanta për ish pjesëtarët e TMK-së (pension ky familjar).

Për pensionistët e moshës, Ministria aplikon një sistem të integruar të IT-së i cili kërkon që secili pensionist të paraqitet ç' do 6 muaj për të dëshmuar se është i gjallë, kjo për të pamundësuar keqpërdorimin e këtyre pensioneve nga persona të pa ndërgjegjshëm të cilët vazhdojnë të marrin pensionet edhe për persona të vdekur. Për shkak të mos lajmërimeve të tilla, ministria ka zyrtarë të cilët janë përgjegjës për t'i hetuar këto raste e të cilët angazhohen në terren duke marr informata nga lajmërimet e rasteve të vdekjes, përkujtimet në gazetë etj⁷.

Aktualisht në Kosovë nga shtylla e I, përfitues janë 162.387 persona, prej të cilëve janë suspenduar 4133 për shkak të mos lajmërimit tek zyrtarët përgjegjës, edhe pas kalimit të afatit 6 mujor. Gjithësejtë mjete të alokuara nga buxheti i Kosovës për këto pensione janë ndarë rreth 122 milion euro⁸.

Ky sistem sipas përfaqësuesve të ministrisë ka qenë rezultat i rrethanave të pasluftës dhe i ngjanë shumë sistemit britanik.

Dardan Sejdiu - Drejtor i Përgjithshëm i Fondit Slloveno-Kosovar për pensione, njëherit edhe njohës i mirë i kësaj fushe, vlerëson se gjendja aktuale e sistemit pensional në Kosovë është vendosur në vitin 2001, duke bërë një prerje të menjëhershme të në mes dy formave të rregullimit të sistemit pensional, pra duke bërë një tranzicion të vështirë dhe jo fer, nga sistemi i gjeneratave në atë të vetëfinancimit dhe kështu është lënë anash një gjeneratë e tërë e pensionistëve ekzistues, ku i kanë fuzionuar të dy skemat atë sociale dhe skemën pensionale. Sipas tij Kosova ka ndërtuar një bazë të legjislacionit themelor, por ka dështuar në ndërtimin e sistemit pensional në Kosovë.

2.1 Cilat janë sfidat e modelit aktual pensional?

a. Shtylla e parë

• Pensionet e ulëta

Në shtyllën e parë të sistemit pensional të Kosovës, ka vetëm dy kategori për sa i përket shkallës së pensioneve. Pensionet e moshës janë në vlerë 45 euro dhe pensionet për personat të cilët dikur kanë kontribuar në fondin pensional mbi 15 vite, dhe të cilët marrin shumë prej 80 eurove. Që të dy këto kategori janë larg standardit të jetës në Kosovë, dhe as për se afërmi nuk i përmbushin nevojat e këtyre pensionistëve të cilët, përveq jetës së kushtueshme për ushqim dhe shërbime publike kanë nevoja të shtuara për shërbimet medicinale, të cilat në të shumtën e rasteve duhet të kryehen në sektorin privat, ku qmimet janë astronomike.

⁷ Intervistë personale, Sami Salihu, Drejtor i Departamentit të Administratës Pensionale/ MPMS

⁸ Intervistë personale, Sami Salihu, Drejtor i Departamentit të Administratës Pensionale/ MPMS

- **Shkallëzimi i pensioneve**

Pavarësisht kohës që një kontribuues ka kapitalizuar mjete në fondin e kaluar pensional dhe pavarësisht lartësis së pagës, ç' do person që ka mbi 15 vite përvojë punë ka të njëjtin pension. Kjo është e pa drejt ndaj atyre kategorive që kanë pasur paga të larta dhe për personat që kanë kontribuar për shumë vite, pasi ata të gjithë janë barazuar me po të njëjtën shumë. Është e domosdoshme që krahas rritjes edhe shuma e pensioneve të përshkallëzohet edhe më tutje, duke i kategorizuar më mirë të gjithë ata pensionist, varësisht prej lartësis së pagës që kanë pasur dhe varësisht prej përvojës së punë⁹.

- **Pastrimi i listave të pensionistëve**

Një numër i madh i personave të cilët vdesin, familjarët e tyre nuk i lajmrojnë ata dhe pensionet për ta vazhdohet të merren edhe më tutje nga familjarët e tyre. Ministria ka aplikuar një formë të lajmrimit ç' do gjashtë muaj në Bankën Komerciale ku ata duhet të nënshkruajn një deklartatë në mënyrë që të vërtetohet se ata janë të gjallë. Po ashtu zyrtar të ministrisë hetojnë rastet e vdekjes se personave për të pastruar listat, duke i përcjellur njoftimet për vdekje, përkujtimet në gazeta etj. Kjo ka shtuar shpenzimet për Ministrinë e linjës dhe po ashtu ka komplikuar jetën pensionistëve të cilët në shumë raste presin me ditë të tëra para bankave komerciale për të nënshkruar deklaratat në mënyrë që të mos suspendohen nga lista e përfituesve të pensioneve. Certifikatat e vdekjes nuk nxirren me kohë nga familjarët e po ashtu nuk ka një koordinim të duhur ndërmjet dy ministrive për të azhurnuar ato lista. Certifikatat e vdekjes nxirren me procedura burokratike dhe po ashtu duhet paguar taksë për to, kjo ndikon që familjarët të zhargisin nxjerrjen e një certifikate të tillë, ndërsa për buxhetin e shtetit kjo është barrë shtesë e cila duhet hetuar dhe gjetur për të evituar pagesat e më tutjeshme.

- **Mosha e pensionimit për të dy gjinitë**

Legjislacioni ynë aktual ka përcaktuar moshën 65 vjeqare si moshë e pensionimit për të dyja gjinitë, ndërkohë bazuar në praktikat dhe legjislacionin e vendeve të rajonit dhe më gjerë kjo moshë dallon, ku gjinia femërore gëzon pensionim para moshës 65 vjeqare.

b. Shtylla e dytë

- **Shuma e kontributeve**

Kosova ka përqindjen më të ulët të kontributeve në rajon, kjo ndikon që edhe masa e përgjithshme e mjeteve që ka Trusti nën administrim të jetë më e vogël sesa që kanë vendet e rajonit. Vendet si Kroacia dhe Bullgaria të cilat reformën e sistemit pensional e kanë filluar pothuajse në të njëjtën kohë me vendin tonë, kanë arritur që shumën e mjeteve të kapitalizuara ta kenë shumë të lartë në krahasim me ne. Kroacia e cila ka filluar reformën në vitin 2002 tani ka rreth 4.9 miliard euro të kapitalizuara, kurse Bullgaria e cila ka filluar reformën në vitin 2000 ka të kapitalizuara rreth 3 miliard. Kurse Kosova ka ngelur në shifra 495 milion euro.

⁹ Intervistë personale, Zineta Daci, Oda Ekonomike e Kosovës

- **Kombinimi i fondeve**

Kosova është i vetmi vend në rajon ku kontribuesit aktual nuk paguajn mjete edhe për gjeneratën e pensionistëve të tanishëm¹⁰. Duke e marrë për bazë edhe vjedhjen e fondit të kaluar nga shteti serb, dhe pa mundësinë e gjetjes së një zgjidhje tjetër, Kosova ka nevojë më shumë se cili do vend tjetër që gjenerata të ndihmoj aq sa është e mundur pensionistët aktual.

- **Informaliteti**

Administrata tatimore dhe Trusti i pensioneve të Kosovë, duhet që së bashku të bëjnë më shumë në sensibilizimin e qytetarëve për të kontribuar në Trust, pasi që kjo do të ndikojë shumë në faktin se çfarë standardi do të kenë punëtorët e sotëm, pas disa viteve kur ata do të bëhen pensionist. Gjithashtu ATK duhet të bëjë shumë më tepër që të ndëshkoj dhe të vëj në rend bizneset të cilat nuk i paraqesin punëtorët e tyre, duke i'u shmangur pagesës së taksave.

Në Trustin e Pensioneve të Kosovës ka 234,729 kontribuues aktiv përderisa numri total i të punësuarve paramendohet të jetë rreth 500 000 (shifër jo zyrtare), që do të thotë se më shumë se gjysma e të punësuarve apo e atyre që ekonomizojnë sot nuk paguajnë kontribute, kryesisht si rezultat i pagave të vogla dhe mos gatishmërisë së punëdhënësve që të kryejn obligimet ligjore ndaj punëtorëve dhe Qeverisë. Në vendet e rajonit, kontributet pensionale paguhen edhe nga bujqit madje edhe personat e tjerë të cilët kanë të ardhura apo ekonomizojnë edhe pa pasur një vend të rregullt pune¹¹, kjo gjë nuk ndodhë edhe në Kosovë. Pas një kohe mund të ndodhë që në Kosovë paqja sociale të mos mund të mbahet e qëndrueshme pikërisht nga shkakun se një numër i madh i njerëzve mund të mbesin jashtë benefiteve nga fondi pensional¹².

- **Monopoli i operatorit të kursimeve**

Aktualisht kthimi i mjeteve nga Trusti nuk është gjithaq progresiv dhe humbejt nga vitet e kaluara nuk janë ri-koperuar në tërësi. Do të ishte e preferueshme që kontribuesve t'u ipej mundësia të zgjedhin në mes disa operatorëve se ku do t'i investojnë mjetet e tyre, duke llogaritur secili në efektivitetin e kthimit të investimeve. Në këtë formë konkurrenca do të ndikonte mbase edhe të shtohen numri i kontribuesve, pasi operatorët do të investonin më tepër në marketing dhe do të bënë presion mbi ATK-në që të filloj fushatë më agresive të mbikëqyrjes së sektorit privat për sa i përket formalitetit të punës së tyre. Në favor të liberalizimit të tregut flet edhe Dardan Sejdiu i cili thotë se meqë qytetarët obligohen të kursejnë atëherë atyre duhet dhënë mundësia që të zgjedhin se në cilin fond pensional duhet të kursejnë. Sistemi aktual i obligon qytetarët për kursim por nuk i garanton, kështu që trusti mund ti humb mjetet dhe askush nuk garanton për humbjet, andaj meqë rrisi mbi qytetarin atëherë dhe zgjedhja duhet të jetë e vet qytetarëve që të zgjedhin mes dy apo tre operatorëve që merren me kursime individuale mandatore, shton më tej z. Sejdiu¹³.

¹⁰ www.iopswweb.org

¹¹ www.coe.int

¹² Intervistë personale, Alban Hashanin - Drejtor i Hulumtimeve në Institutin Ri-Invest

¹³ Intervistë personale, Dardan Sejdiu - Drejtor i Fondit Kosovaro-Slloven

c. Shtylla e tretë

10

Qeveria e Kosovës dhe Banka Qendrore, duhet të shtojnë masat për të siguruar se operatorët privat suplementarë nuk do t'i tjetërsojnë paratë e kontribuesve për të mos ardhur deri të ndonjë mashtrim i atyre që me vetë dëshirë vendosin të kontribuojnë nga paga e tyre në këta operatorë.

2.2 Mungesa e ligjeve të cilat kompletojnë sistemin pensional në Kosovë.

Mungesa e legjislacionit i cili ka ardhur si pasojë e përkushtimit minimal të klasës politike në vend, ka sjellur si rezultat që Kosova edhe më tutje të mos ndërtojë një sistem pensional që bazohet në vlera dhe standarde ndërkombëtare. Me qëllim të ndërtimit të këtij sistemi të qëndrueshëm dhe kredibilë, institucionet e Kosovës duhet të miratojnë një pako të ligjeve të cilat e rregullojnë gjithë sistemin pensional në vend. Kompleksiteti i kësaj çështje nuk mund të rregullohet vetëm me Ligjin për Pensionet, por kësaj i nevojiten edhe ligjet tjera përcjellëse të cilat normojnë të drejtat e pensionistëve invalidor, stazhin e beneficuar, kategoritë që gëzojnë pensionimin suplementar etj.

Arsyet e mungesë së ligjeve që garantojnë ndërtimin e një sistemi pensional të qëndrueshëm sipas Dardan Sejdiut, lidhen ngushtë me mungesën e vullnetit politik të institucioneve dhe klasës politike në vend, sepse nuk ekziston asnjë barrierë tjetër¹⁴.

3. Fondi Pensional

Aktualisht Trusti ndjek një politikë investuese konservative duke i investuar mjetet në tregje me nivel të "sigurisë së lartë". Përpjesëtimi maksimal i mjeteve të tërësishme të pensionit, që mund të investohen në mjetet e një emetuesi, duke përfshirë llogaritjen e mjeteve të partnerëve, është pesë për qind (5%)¹⁵. Kjo do të thotë se pavarësisht suksesit të kthimit të mjeteve dhe fitimeve në një entitet nuk mund të rritet shumica e mjeteve të investuara. Kjo ka ndikuar që mjetet e Trustit të jenë bukur shumë të shpërndara në entitet të cilat investohen.

Sipas ligjit të aplikueshëm, fondet e trustit mund të investohen në: 1. Bonothesar, 2. Aksione dhe 3. Garancione bankare. Dy të parat nuk janë të aplikueshme në Kosovë, andaj kjo ka ndikuar që edhe sasia e mjeteve të investuara të jetë simbolike. Në Kosovë, janë investuar më pak se 5% e mjeteve të përgjithshme të Trustit, dhe kjo për shkak të disa arsyeve. 1. Bankat nuk janë treguar shumë të interesuar të marrin para nga Trusti për shkak të likuiditetit të tepruar. Shembull konkret është Procredit Bank me të cilën nuk është vazhduar kontrata e afatizimit të mjeteve prej 5 milion, për shkak se këta të fundit nuk kanë patur interes t'i mbajnë edhe më tutje këto mjete. Arsyeja e dytë është se dy nga tre mekanizmat ku mund të investohen në Kosovë nuk janë ende të aplikueshëm, edhe pse është folur për progres në këtë drejtim. Për sa i përket bazës legale deri më tani ato nuk janë shfrytëzuar. Shteti kroat ka 80% të mjeteve të përgjithshme të kontributeve të kapitalizuara të investuara brenda Kroacisë dhe vetëm 20 është limit i mjeteve për të cilat operatorët mund të vendosin se a t'i investojnë jashtë vendit apo jo.¹⁶

¹⁴ Intervistë personale, Dardan Sejdiu – Drejtor i Fondit Kosovaro-Slloven.

¹⁵ Raporti vjetor I Trustit të Kursimeve Pensionale

¹⁶ Intervistë personale, Agron Krasniqin, Zv-Drejtor në Trustin e Kursimeve Pensionale të Kosovës

Duke u mbështetur në rekomandimet e palëve të interesit, rekomandohet që mjetet e fondit pensional të kthehn sa më shpejtë në Kosovë që të vihen në funksion të zhvillimit ekonomik të Kosovës¹⁷. Kjo natyrisht se duhet shoqëruar me reformë ligjore, duke i hapur rrugën këtij kthimi të mjeteve i cila aktualisht pengesë e ka Ligjin dhe vullnetin politik për të ndryshuar këtë Ligj. Lidhur me Ligjin për Pensionet ka pasur disa tentativa për të ndryshuar dhe deri më tani nuk është gjetur ndonjë harmoni në mes të institucioneve kompetente vendore dhe faktorëve me ndikim në qështjet monetare në Kosovë, si Banka Botërore. Së fundi, në mandatin e kaluar, Komisioni për Buxhet dhe Financa i pati rekomanduar Kuvendit të Kosovës që krahas shqyrtimit të raportit të miratohet rekomandimi për të filluar rishqyrtimin e Ligjit për Pensionet dhe përkundër faktit se Kuvendi pati autorizuar Komisionin, ky i fundit ishte tërhequr nga ky pozicion duke konstatuar se kjo është punë e vështirë dhe Komisioni nuk mund ta bëjë këtë, pasi nuk i ka kapacitetet e duhura¹⁸.

4. Shembujt dhe praktikat e mira në ndërtimin e një sistemi të qëndrueshëm pensional

* Sistemi pensional i Zvicëran

Në këtë vend aplikohet model në tri shtylla i pensioneve. Shtylla e parë është modelit pay-as-you-go, përderisa shtylla e dytë e njohur si "LPP" është e detyrueshme dhe e bazuar në investime. Kjo njëherit është shtyllë e liberalizuar ku vepron disa operatorë. Shtylla e tretë, është e bazuar në pensionet suplementare dhe është shtyllë vullnetare¹⁹.

Shtylla e parë "AVS", i cili është kontribut i detyrueshëm për të gjithë të punësuarit, në këtë shtyllë përfitues janë të gjithë të moshuarit, ky pension është familjar dhe në rast të vdekjes është i trashëgueshëm. Ky sistem është i obligueshëm për të gjithë personat të cilët kanë mbushur moshën 20 vjeçare, e në rast se jeni i punësuar edhe para kësaj moshe, deri në 17 vjeç. Shuma e pensionit në këtë shtyllë varion nga 1160 (CHF) minimale, e deri në 2320 (CHF) maksimale. Moshë e pensionimit është 65 vjeç për meshkuj, ndërsa 64 për femra²⁰.

Shtylla e dytë, është shtyllë e detyrueshme e bazuar në investime dhe është shtyllë e liberalizuar ku vepron shumë operatorë të tillë privat. Kjo shtyllë ka për qëllim të kompletoj pensionet në mënyrë që të mbajë një standard sa më të lartë për pensionistët zvicëran. Kontributet varësisht nga lartësia e pagës janë 7-18% e pagës. Ky model është i obligueshëm që nga viti 1985.

Shtylla e tretë, është vullnetare dhe kontribuuesit mund të zgjedhin me vetë dëshirë nëse do të kontribuojnë apo jo. Ajo që është domethënëse është se ata të cilët vendosin të kontribuojnë në shtyllën e tretë kanë zbritje dhe lehtësira në tatimet.

¹⁷ Intervistë personale, Alban Hashanin - Drejtor i Hulumtimeve në Institutin Ri-Invest

¹⁸ Raporti i monitorimit të Punës së Kuvendit të Kosovës - Instituti Demokratik i Kosovës (KDI)

¹⁹ <http://www.justlanded.com/english/Switzerland/Switzerland-Guide/Jobs/Old-age-insurance>

²⁰ <http://www.bsv.admin.ch/themen/ahv/00011/01300/index.html?lang=fr>

* Kosova dhe vendet e rajonit

Në vendet e ndryshme përgjatë kohëve kryesisht janë zhvilluar dy sisteme kryesore pensionale, 1. Pay-As-You-Go (PAYG), dhe sistemi i bazuar në investime apo i definuar. Sistemi PAYG ndryshe njihet edhe si sistem solidar apo i gjeneratave, ku mjetet e mbledhura nga kontribuesit shfrytëzohen direkt për pensionistët aktual²¹.

Në Kosovë pas luftës dhe pas vjedhjes së fondit pensional nga Serbia, me një Rregullore të UNMIK-ut, sistemi pensional i gjeneratave, u zëvendësua me sistemin investimeve. Ky ndryshim bëri një prerje në mes kontribuesve të cilët kanë kontribuar për shumë vite në fondin e Jugosllavisë dhe kontribuesve të ardhshëm në Trustin e Kursimeve Pensionale të Kosovës. Ish -kontribuesit në fondin e kaluar u përjashtuan nga e drejta për t'i realizuar pensionet, për të cilat kishin kontribuar shumë vite me radhë. Në vend të pensionit u morë vendim që ata të marrin disa ndihma/ pensione të cilat nuk ishin të shkallëzuara në proporcionin e kontributeve as përvojës së punës, por i përfshinte të gjithë personat të cilët kanë mbushur moshën 65 vjeq, pa dallim gjinie.

Sistemi pensional i organizuar në tri shtylla në Kosovë, kategorinë e ish kontribuesve e rregullon në shtyllën e parë, për të cilën obligohet Qeveria të paguaj nga buxheti i shtetit. Kjo ka ndikuar që një pjesë e madhe e buxhetit të varfër të alokohet për çështje sociale, dhe njëkohësisht pensionet e moshës në Kosovë të jenë më të ulëtat në rajon.

Vendet të cilat dolën pas shpërbërjes së ish federatës Jugosllave, kanë bërë zgjidhje të ndryshme lidhur me sistemet e tyre përkatëse të pensioneve. Disa prej tyre vazhdojnë të kenë modelin e vjetër PAYG, kurse disa të tjera kanë reformuar këtë model dhe kanë kaluar në sistemin e investimeve.

Sllovenia - Aplikon një model me tri shtylla, ndërsa model bazë është ai PAYG, pra gjenerata paguan për gjeneratën. Shtylla e dytë është ajo e investimeve e cila është e obligueshme vetëm për një numër të caktuar të punëtorëve dhe shtylla e tretë janë pensionet suplementare private. Është shumë interesante se në këtë vend Qeveria ka propozuar një reformë në sistemin pensional për të kaluar nga modeli PAYG në atë të investimeve dhe disa ndryshime të tjera, mirëpo në referendum kjo gjë është refuzuar me 70% të votave²². Pra modeli i investimeve nuk është treguar shumë i dëshiruar atje për një mori arsyesh. Megjithatë rreth 2/3 e të gjithë të punësuarve janë të kontribues në shtyllën e dytë, gjë e cila është obligative për të punësuarit në sektorin publik dhe personat me rrezikshmëri të lartë në vendet e punës²³.

Mosha e pensionimit për meshkuj është 65 vjeq, kurse për femra 63 nëse ata kanë kontribuar minimalisht për 15 vite. Të punësuarit paguajnë 15.5% të pagës bruto si kontribute, ndërsa punëdhënësit 8.85%, kurse të vetë punësuarit paguajnë 24.35%²⁴.

²¹ <http://www.docstoc.com/docs/23725996/Pension-Funds-and-Capital-Markets-in-Macedonia>

²² http://www.ipe.com/news/slovenian-government-defeated-in-pension-reform-referendum_40856.php

²³ http://www.socialprotection.eu/files_db/911/asisp_ANR10_Slovenia.pdf

²⁴ <http://www.en.kapitalska-druzba.si>

Kroacia – nga viti 2002 po ashtu edhe Kroacia ka modelin pensional tri shtyllës, dhe kombinohet me të dy modelet PYAG dhe atë investues. E veçanta në këtë vend është se kontributet e detyrueshme e që ndalen nga secili kontribues, një pjesë e tyre shkon direkt për shtyllën e parë, tek pensionistët aktual. Ky vend e ka të liberalizuar shtyllën e dytë dhe këtu kemi më shumë se një operatorë i cili menaxhon me kontributet e kapitalizuara. Individët të cilët kanë moshën mbi 50 vjeçare dhe të cilët nuk mund të kapitalizojnë mjete të mjaftueshme, lihen në shtyllën e parë PAYG. Mosha e pensionimit është 65 vite për meshkuj, 60 për femra, me minimum 15 vite përvojë pune²⁵.

Maqedonia - në vitin 2005 ka reformuar sistemin pensional, dhe ka kaluar nga modeli paraprak në atë të investimeve, duke e ruajtur modelin paraprak për disa kategori të kufizuara si tranzicion deri sa të kalohet në tërësi në modelin e investimeve. Në Maqedoni po ashtu sikurse në Kroaci, shtylla e dytë është e liberalizuar dhe më shumë se një operatorë menaxhon kontributet e kapitalizuara. Mosha e pensionimit në këtë vend është 64 vite për meshkuj, 62 për femra me së paku 15 vite përvojë të punës.

	Masa e kontributeve ne %	Shtylla I	Shtylla II
2009	19	12,35	6,65
2010	17,5	11,38	6,13
2011	15	9,75	5,25

Shembull nga Maqedonia ²⁶

Vendet e tjera si, Mali i Zi, Shqipëria, Bosnja e Hercegovina dhe Serbia janë këshilluar dhe e kanë filluar procesin e reformimit të skemës pensionale, për të kaluar nga skema PAYG në skemën e bazuar në investime ose atë të definuar²⁷.

5. Reforma pensionale që duhet aplikuar në Kosovë

Me qëllim të krijimit të një sistemi pensional të mirëfilltë tri-shtyllësh, reformimi i sistemit aktual pensional në Kosovë duhet të jetë një ndër prioritetet e institucioneve të Kosovës me qëllim që tranzicioni në mes sistemit të vjetër pensional dhe sistemit të llogarive kursyese që po ndërtohet në Kosovë të jetë sa më i lehtë dhe i padëmshëm për shtesat e caktuara të shoqërisë.

Kosova përkundër problemeve me modelin e saj të pensioneve në thelb nuk ka nevojë të ndryshoj shumë për sa i përket shtyllës së dytë dhe aq më pak shtyllën e tretë. Nevojat më të mëdha e njëkohësisht edhe pakënaqësitë të cilat sa vinë e shtohen janë me shtyllën e parë, përkatësisht me pensionet e moshës për personat të cilët kanë kontribuar në fondin e kaluar të pensioneve. Tek shtylla e parë e pensioneve, është e domosdoshme që të rishkohet baza legale me qëllim që të caktimit të kontributit shtesë në tregun e punës. Përveç pagesave aktuale të cilat janë obligative në trust në llogarinë e secilit, çdo i punësuar dhe punëdhënës duhet të paguajnë nga një përqindje shtesë në një fond të posaçëm që do të shkonte në favor të shtyllës së parë.

²⁵ <http://www.iopsweb.org>

²⁶ www.mtsp.gov.mk.

²⁷ Raportit vjetor të Trustit të Pensioneve të Kosovës

Në të gjitha vendet e rajonit, shtylla e I dhe II janë të ndërlidhura gjë e cila sistemin pensional e bënë të kombinuar pasi që një pjesë e kontributeve, paguhen edhe për pensionistët aktual krahas kontributeve individuale të secilin person. Kjo është e domosdoshme duke pasur parasysh pa mjaftueshmërinë e mjeteve buxhetore për të financuar të tërë pensionet nga buxheti i shtetit, i cili edhe ashtu është i stërngarkuar me pagesa për kategoritë sociale dhe me gjasë nuk do të mund të duronte edhe një rritje substanciale për pensionistët aktual.

Shumë ekspert të fushës e shohin të nevojshme edhe ri-shikimin e Ligjit mbi pensionet në Kosovë (ndryshim plotësim i Rregullores së UNMIK-ut 2005/20) për sa i përket formës së menaxhimit të mjeteve të fondit pensional. Duke marr parasysh politikat konservatore të investimit të mjeteve të Trustit dhe mos efikasitetin e pritshëm në investime, kur merret për bazë investimet me kthime jo shumë profitabile, propozohet që shtylla e dytë të liberalizohet (të hapet tregu) në mënyrë që konkurrenca të rrisë produktivitetin në këtë fushë dhe kontribuesve t'u jap më shumë zgjedhje ndërmjet operatorëve²⁸. Trusti ka hapësirë për ta ndryshuar formën e punës, taksa menaxhuese është shumë e lart, po të ishte e liberalizuar kjo shtyllë automatikisht do të ulej taksa menaxhuese²⁹. Kjo njëherit është edhe praktikë në disa vende të rajonit të cilët kanë të liberalizuar shtyllën e dytë.

Argument tjetër në favor të këtij liberalizimi është edhe fakti se operatori aktual i vetëm në Kosovë nuk garanton një kthim minimal në investime p.sh. 3% në vit, dhe për shembull nëse kjo nuk bëhet, një operator privat do të detyrohej ta mbuloj këtë "humbje" nga kapitali i vet. Fondet aktuale të kurismeve në Trust nuk janë të siguruara, dhe në rast të turbulencave financiare si në vitet paraprake as kush nuk mund të garanton se kontributet e punëtorëve do të jenë proporcionale me shportën në Kosovë.³⁰

Opinion të kundërt me këtë ndajnë përfaqësuesit e Trustit të cilët këmbëngulin se nuk është e nevojshme të liberalizohet kjo shtyllë për shkak se e gjithë kjo vetëm sa do të rëndonte kontribuesit të cilët do ta paguanin këtë gjë me rritje të tarifës menaxhuese. Sipas tyre kjo praktik nuk është treguar gjithëaq e suksesshme as në Kroaci apo Maqedoni pasi herë një vit herë vitin tjetër një operator ka pasur një rritje simbolike në kthimet e investimeve, ndërsa krejt kjo ka bërë që vetëm tarifa menaxhuese të jetë me e lartë. Sipas tyre kjo tarifë në Kosovë është me e ulëta në rajon dhe po ashtu po planifikohet të ulet edhe më tutje, si rezultat i rritjes së numrit të kontribuesve në fondin e Trustit. Kjo sipas tyre do të ndikonte që të gara në marketing të jetë më agresive për të tërhequr sa më shumë më shumë kontribues në njërin apo fondin tjetër, dhe mjetet që do të shpenzoheshin në këtë fushatë do të ishin të gjitha në dëm të kontribuesve. Sipas tyre liberalizimi do të ndikonte që këta operatorë të aplikojnë taksa të ashtuquajtura të fshehura duke ndalur taksa nga fondet hyrëse dhe dalëse, gjë e cila është praktik në këto vende por që nuk ndodhë në Kosovë.

²⁸ Intervistë personale, Dardan Sejdiu – Drejtor i Fondit Kosovaro-Slloven

²⁹ Intervistë personale Alban Hashani – Drejtor i hulumtimeve në Institutin Riinvest.

³⁰ Intervistë personale, Dardan Sejdiu – Drejtor i Fondit Kosovaro-Slloven

6. Rekomandimet

- Kontributet pensionale të rriten nga sa janë tani, për të mundësuar që një pjesë e këtyre mjeteve të shkojnë për kategorinë e pensionistëve aktual. Kjo njëherit do të ndikonte që modeli aktual i definuar të kombinohet me atë PAYG, për t'i lehtësuar transicionin kategorive të pensionistëve që nuk përfitojnë nga ky fond;
- Pensionet të jenë të përshkallëzuara varësisht nga kontributi në fond dhe përvoja e punës së një qytetari;
- Moshë e pensionimit të mos jetë e njëjtë për të dy gjinitë, femrat duhet të dalin në pension para moshës 65 vjeç;
- ATK dhe Trusti, të ndërmarrin fushatë për të luftuar informalitetin, duke i detyruar punëdhënësit të lajmërojnë punëtorët e tyre, që të mund të paguhen kontributet pensionale;
- Trusti do të duhej të investonte në marketing për t'i informuar/edukuar qytetarët rreth rëndësisë së kontribuimit në fondin pensional dhe pasojat eventuale që dalin nga mos pagimi i këtyre kontributeve;
- Shtylla e dytë, do të duhej të liberalizohej, në mënyrë që qytetarët të kenë të drejtë të zgjedhin se ku duan t'i investojnë mjetet e tyre, duke bartur përgjegjësinë për kthimin e mjeteve dhe riskun eventuale;
- Për të plotësuar sa më shumë bazën legale në sferën e sistemit pensional duhet të nxjerrën edhe ligjet apo dispozita të cilat rregullojnë çështjen e pensionimit suplementar, invalidor etj;
- Qeveria duhet të plotësojë bazën legale dhe të krijojë kushtet e nevojshme për të mundësuar investimin e mjeteve të fondit pensional në zhvillimin ekonomik të vendit;
- Do të duhej që edhe kategoritë e personave të vetëpunësuar, bujqit apo të gjithë ata që në ndonjë formë ekonomizojnë, të paguajnë për këto kontribute, për të mundur që sa më pakë njerëz në të ardhmen të mbesin jashtë përfitimit nga sistemi pensional;
- Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale, për rastet e vdekjeve të pensionistëve të ndajë shumën e tri pensioneve, në emër të mbulimit të shpenzimeve të varrimit, për të inkurajuar familjarët në lajmërimin e personave të vdekur.

7. Burimet:

16

Kushtetuta e Republikës së Kosovës

Intervistë personale, Dardan Sejdiu – Drejtor i Fondit Kosovaro-Sloven

Intervistë personale, Alban Hashani – Drejtor I hulumtimeve në Institutin Riinvest.

Intervistë personale, Sami Salihu, Drejotr i Departamentit të Administratës Pensionale

Intervistë personale, Agron Krasniqin, Zv-Drejtor në Trustin e Kursimeve Pensionale të Kosovës

Intervistë personale, Zineta Daci, Oda Ekonomike e Kosovës

Raportit vjetor të Trustit të Pensioneve të Kosovës 2010

Raporti i monitorimit të Punës së Kuvendit të Kosovës – Instituti Demokratik i Kosovës (KDI)/ www.kdi-kosova.org

<http://esk.rks-gov.net> (Të dhënat e Entit të Statistikave e Kosovës për vitin 2007).

<http://www.justlanded.com/english/Switzerland/Switzerland-Guide/Jobs/Old-age-insurance>

<http://www.bsv.admin.ch/themen/ahv/00011/01300/index.html?lang=fr>

<http://www.docstoc.com/docs/23725996/Pension-Funds-and-Capital-Markets-in-Macedonia>

<http://www.en.kapitalska-druzba.si>

http://www.socialprotection.eu/files_db/911/asisp_ANR10_Slovenia.pdf.

http://www.ipe.com/news/slovenian-government-defeated-in-pension-reform-referendum_40856.php

<http://www.unmikonline.org>

<http://www.assembly-kosova.org/>

www.iopsweb.org

www.coe.int

www.mtsp.gov.mk.

CONSTRUCTION OF THE PENSION SYSTEM in Kosova

 KDI
Instituti Demokratik i Kosovës
Kosova Democratic Institute
www.kdi-kosova.org

Content:

18

1.	Introduction	19
2.	Current situation and legal basis that cover this area	20
	2.1 What are the challenges of the current pension model?	21
	2.2 Lack of Laws that complete the pension system in Kosovo	24
3.	Pension Fund	24
4.	Best examples and practices in building a stable pension system	25
5.	Pension reforms that should be applied in Kosovo	27
6.	Recommendations	29
7.	Resources	30

Introduction

Article 23 Human Dignity (Constitution of the Republic of Kosova)

Human dignity is inviolable and is the basis of all fundamental human rights and freedoms

Article 25 Right to Life

Each individual has the right to life¹.

These are two provisions that are included in the highest legal and political act of our country – the Constitution of the Republic of Kosova. Such rights are regulated and as such bring charges for all organs and institutions of Kosova confront its citizens. Such rates are also the duties of organizing conscious behavior of every citizen to another regardless of any individual difference between them. The right to a fair pension as the absolute gain should also enjoy the absolute protection from all the competent institutions. Denial of such right is the denial to protect the dignity of citizens who for many years have contributed in building the country.

In practice this issue is not regulated only by the systemic laws and state constitutions, but also with international law norms. Unfortunately Kosova does not have enough laws and has not built a consolidated pension system even though a decade has passed since the constitution of democratic institutions in Kosova. Throughout this period, this layer of society (pensioners) is outraged all up to the non-patience. Negligence of the institutions and political class to address this problem has made life and welfare of over 130.000² pensioners in Kosova even more difficult.

Compared to the region states, in Kosova exists a problem not very typical with other countries, which is extreme informality. Almost all of the private sectors activity is "gray", and has reported only a limited part of the workers, as it's the trend of escaping from tax payment.

Also as in no other country in region, contributors to the fund of the former Yugoslav federation, in Kosova are paid with a very symbolic pension, which thing enables them to live not nearly a dignified life. In each of the countries of the region the pensions are at least the double of those who today take Kosova pensioners, of whom many of them even have over 45 years of work experience.

In Kosova pillar I and II of the pension system are completely separated, and current retirees do not receive a cent from actual contributors, which is not the same as neighboring states. It is necessary to act very quickly for this marginalized part of society that at least now after so many years to provide them a pension which would make them feel comfortable in the country for which they worked so hard.

¹ Constitution of the Republic of Kosova

² <http://esk.rks-gov.net> (Data of Statistical Office of Kosova of the year 2007).

This analysis aims to provide data on current status and legal basis, and provide sufficient information on the need and forms that should be applied in Kosovo in order to build a sustainable and acceptable pension system for Kosovo citizens. This work paper is divided into several pillars: at first a description of the current situation and legal basis that covers this area, then the absence of laws which complete the pension system in Kosovo, examples and good practices in building a sustainable pension system, pension system forms that should be applied in Kosovo and finally were taken some concrete recommendations for action to be taken by the competent institutions to improve the position of pensioners in Kosovo.

2. Current situation and legal basis that cover this area

Since the postwar period in Kosovo, the legal regulation of pensions issue started since 2001 by UNMIK Regulation 2001/35 on Pensions in Kosovo³, followed later by Regulation 2002/15 on the promulgation of the Law adopted by Assembly of Kosovo on the methodology of determining the level of basic pension⁴ in Kosovo and setting the date for the basic pension. Later the Regulation 2001/35 changes very superficially with Regulation 2005/20 for amending UNMIK Regulation No. 2001/35 on Pensions in Kosovo⁵. Recently on 13.06.2008 the Assembly of Kosovo passed the Law on amending UNMIK Regulation 2005/20 for amending the Regulation 2001/35 about the Kosovo Pension Funds⁶.

Pension System in Kosovo due to immensity of political and social reasons is organized into three main pillars. In such organization has influenced the un unified legal basis and the need to and make ad hoc solutions depending on the presentation of situations of pressure from certain groups of society.

Pillar I – Includes basic pensions, early and special retirement on categories that have not contributed to the pension fund.

Pillar II – Pension savings in individual accounts which are binding, meaning contributions to Kosovo Pension Savings Trust, where employer and employee contribute 5% each.

Pillar III - There are additional savings, a liberalized part for private funds, in Kosovo (currently have only one)

In the first pillar, which includes the category which is funded by the state budget are included 1. Age pension system or basic, 2. Age pension system who have contributed to the past pension fund (all those who have contributed over 15 years); 3. Pensions for persons with disability; 4. Early pensions for former miners of the Trepca complex and 5. Special pensions for former members of the KPC (the family pension).

³ <http://www.unmikonline.org>

⁴ <http://www.unmikonline.org>

⁵ <http://www.unmikonline.org>

⁶ <http://www.assembly-kosova.org>

For aged pensioners, Ministry applies an integrated system of IT which requires that each pensioner to appear every 6 months to prove he is alive, this is to make misuse of these pensions impossible from irresponsible people who continue to receive pensions for deceased persons. Because of such no announcements, the ministry has officials who are responsible for investigating these cases and who engage in the field by taking information's from the notifications of cases of death, commemorations in the newspaper, etc⁷.

From the Pillar I, in Kosova currently are 162,387 beneficiary persons, of whom 4133 are suspended due to not informing the responsible officials, even after the expiration of 6 months. Total funds allocated from the budget of Kosova for these pensions are about 122 million Euros⁸.

This system according to representatives of the ministry has been the result of the circumstances of postwar and much resembles the British system.

Dardan Sejdiu - General Director of the Slovenian-Kosova Fund for Pensions, who is also a good connoisseur of this field, assesses that the current situation of the pension system in Kosova was established in 2001, making an immediate cut of between two forms of pension adjustment system, thus making a difficult and unfair transition, from generations system into the self-financing one and thus is left out an entire generation of current retirees, which have merged both the social schemes and pension scheme. According to him Kosova has built a base of fundamental legislation, but has failed to build the pension system in Kosova.

2.1 What are the challenges of the current pension model?

a. First pillar

- **Low pensions**

In the first pillar of pension system in Kosova, there are only two categories in terms of level of pension. Age pensions are in value of 45 Euros and pensions for people who once contributed to the pension fund over 15 years, who receive an amount of 80 Euros. Both these categories are far from the standard of living in Kosova, and not nearly meet the needs of retirees who, apart from the life of costly food and public services have increased needs for medical services, which in most cases should be carried out in the private sector, where ingredient prices are astronomical.

- **Scales of pensions**

Despite the time that a contributor has capitalized assets in the past pension fund and despite the amount of salary, any person who has over 15 years experience has the same pension. This is unfair to those categories that have had higher wages and for people who have contributed for many years, since they all are equalized with the same

⁷ Personal Interview, Sami Salihu, Director of Pensional Administration Department/ MLSW

⁸ Personal Interview, Sami Salihu, Director of Pensional Administration Department/ MLSW

lot. It is imperative that besides increasing, the amount of pensions to escalate further, by categorizing all those retiree better, depending on the amount of wages that have had and depending on the job experience⁹.

- **Pensioner list cleaning**

A large number of people who die, their families do not report them and their pensions continue to be taken even further from their families. The Ministry has applied a form of reporting every six months at the Commercial Bank where they must sign a declaration in order to prove that they are alive. Ministry official also investigate deaths of persons in order to clean the lists, following the reports of death, commemorations in newspapers, etc. This has increased the cost of the line Ministry and has also complicated the lives of pensioners who in many cases wait for days before the commercial banks to sign statements in order to not suspend the from the list of pension beneficiaries. Death certificates are not issued in time by family members and there is also no proper coordination between the two ministries to update the list. Death certificates are issued by bureaucratic procedures and must also pay tax for them, this affects that the families to delay the extraction of such certificates, while for the state budget this is an additional burden which should be investigated and found a way to avoid further payments.

- **Retirement age for both sexes**

Our current legislation defined the age of 65 years as the retirement age for both sexes, while based on practices and legislation of the countries of the region and beyond this age is different, where the female gender enjoys retirement before 65 years of age.

b. Second pillar

- **Amount of contributions**

Kosova has the lowest percentage of contributions in the region, it also affects that the total amount of Trust assets under administration to be smaller than the ones of the region. Countries like Croatia and Bulgaria which have started pension reform almost at the same time with our country, have reached the amount of capitalized assets very higher compared to us. Croatia which started the reform in 2002 now has about 4.9 billion Euros capitalized, while Bulgaria, which has initiated the reform in 2000 has capitalized approximately 3 billion. But Kosova has remained in 495 million Euros.

- **Combination of funds**

Kosova is the only country in the region where the current contributors pay no assets for the current generation of pensioners¹⁰. Taking into account the theft of past funds by the Serbian state, and without the possibility of finding any other solution, Kosova needs more than any other place that the generation to help the current pensioners as much as possible.

⁹ Personal Interview, Zineta Daci, Kosova Chamber of Commerce

¹⁰ www.iopsweb.org

- **Informality**

Tax Administration and the Kosova Pensions Trust, together should do more on sensitization of the citizens to contribute on the Trust, since this will have a big influence in the fact that what kind of standard will have current workers, after several years when they will be retired. KTA must also do more to punish and to put in line the businesses that do not represent their workers, thereby avoiding payment of taxes.

The Kosova Pensions Trust has 234.729 active contributors while the total number of employees imagined to be about 500 000 (unofficial figure), which means that more than half of employees or of those who economize today do not pay contributions, mainly due to small salaries and unwillingness of employers to perform their legal obligations to workers and the Government. In the region countries, pension contributions are paid even by farmers and other persons who have income or economize even without a regular place of work¹¹, this does not happen in Kosova. After a while it may happen that the social peace in Kosova can not be sustained precisely because the large number of people may remain outside the pension fund benefits¹².

- **Savings operator monopoly**

Currently the return of funds from the Trust is not very progressive and the loss from previous years is not fully recovered. It would be preferable to give the contributors an opportunity to choose between several operators where to invest their assets, each counting on the effectiveness of investment returns. In this form the competition would maybe also influence on increasing the number of contributors, as operators would invest more in marketing and will make pressure on the KTA to begin more aggressive campaign of surveillance of the private sector in terms of formality of their work. In favor of trade liberalization, talk also Dardan Sejdiu who said that since citizens are obliged to save, then they should be given the opportunity to choose which pension fund to save. The current system requires people to save but do not guarantee them, in this way the trust can loose the assets and no one ensures the loss, so because the risk falls on the citizen then the solution should be for citizens to choose between two or three operators which deal with mandatory individual savings, adds further Mr. Sejdiu¹³.

c. Third Pillar

Kosova government and the Central Bank should intensify measures to ensure that private operators will not alienate contributor's money in order to not trick those who willingly decide to contribute from their salaries in these operators.

¹¹ www.coe.int

¹² Personal Interview, Alban Hashanin – Director of researches in Ri-Invest institution

¹³ Personal Interview, Dardan Sejdiu – Director of Kosova-Slovenian Fund

2.2 Lack of Laws that complete the pension system in Kosova.

Lack of legislation which has come as a result of minimal commitment of the political class in the country, has brought as a result that Kosova to still not build up a pension system based on values and standards. In order to build this stable and credible system, Kosova institutions should adopt a package of laws that regulate the entire pension system in the country. The complexity of this issue can not be regulated only by the Law on Pensions, but also needs other associated laws which regulate the rights of disability pensioners, benefited experience, supplementary retirement categories, etc.

Reasons for lack of laws that guarantee the construction of a sustainable pension system, according to Dardan Sejdiu, closely associated with lack of political institutions and the political class in the country because there is no other barrier¹⁴.

3. Pension Fund

The Trust currently is pursuing a conservative investment policy by investing assets in markets with "high security" level. The maximum proportion of total pension assets, which can be invested in the assets of an issuer, including the calculation of assets of partners, is five percent (5%)¹⁵. This means that despite the success of the return of assets and profits in an entity can not increase the amount of assets invested. This has affected that the Trust's assets to be distributed in many entity that are invested.

Under the applicable law, trust funds can be invested in: 1. Bonothesar, 2. Shares and 3. Bank guarantees. The first two are not applicable in Kosova, so this has affected that the amount of funds invested to be symbolic. In Kosova, are investing less than 5% of total assets of the Trust, and this is due to several reasons. 1. Banks are not showing very much interest to take money from the Trust because of excessive liquidity. Pro-Credit Bank is a concrete example with which the contract of deposition of 5 million of assets is not extended, because the latter had no interest to keep these assets further. The second reason is that two of the three mechanisms which can be invested in Kosova are not yet applicable, even though it was discussed about a progress in this direction. Regarding the legal basis, they are not used so far. Croatian state has 80% of total capitalized contribution assets invested within Croatia and the limit of assets that operators can decide whether to invest overseas or not is only 20%¹⁶.

Relying on the recommendations of stakeholders, is recommended that pension fund assets to return to Kosova as soon as possible so they can be put in function of economic development of Kosova¹⁷. This of course should be accompanied by legal reform, opening the way for the return of the assets which currently has as a barrier the law and political will to change this law. Regarding the Law on Pensions there were several attempts to change it and so far is not found any harmony between the competent institutions and local factors affecting the monetary issues in Kosova, as is the World Bank. Recently, on the last mandate, the Budget and Finance Committee had recom-

¹⁴ Personal Interview, Dardan Sejdiu – Director of Kosova-Slovenian fund.

¹⁵ Annual report of Pension Savings Trust

¹⁶ Personal Interview, Agron Krasniqin – Deputy Diretor in Kosova Pension Savings Trust

¹⁷ Personal Interview, Alban Hashanin – Director of researches in Ri-Invest institution

mended the Assembly of Kosova that alongside the review of the report to approve the recommendation for starting the revise of the Law on Pensions and despite the fact that the Assembly had authorized the Commission, the latter has retreated from this position claiming that it is a hard work and the Commission can not do this, since it has no adequate capacity¹⁸.

4. Best examples and practices in building a stable pension system

* Swiss pension system

In this country is applied a model of the pensions in three pillars. The first pillar is the model pay-as-you-go, while the second pillar of the CCP is obligatory based on investments. At the same time this is a liberalized pillar where act several operators. The third pillar is based on supplementary pensions and it is a voluntary pillar¹⁹.

The first pillar AVS, which is obligatory contribution for all employees, in this pillar all the elderly are beneficiaries, this is a family pension an in case of death is hereditary. This system is obligatory for all persons who have attained the age of 20 years, and if case you are employed even before this age, up to 17 years. The amount of pension in this pillar varies from 1160 (CHF) minimum, up to 2320 (CHF) maximum. The retirement age is 65 years old for male and 64 for female²⁰.

The second pillar is mandatory pillar based on investment and it is a liberalized pillar where many such private operators act. This pillar aims to complete the pensions in order to maintain a higher standard for the Swiss retirees. Contributions depending on the amount of wages are 7-18% of salary. This model is mandatory since 1985.

The third pillar is voluntary and contributors may choose if they wish to contribute or not. What is significant is that those who decide to contribute in the third pillar have tax deduction and facilities.

* Kosova and regional countries

In various places, over time, were mostly developed two main pension systems, 1. Pay-As-You-Go (PAYG), and system based on investment or defined. PAYG system otherwise is known as solidarity or the generation system, where funds raised from contributors are directly used for current retirees²¹.

In Kosova after the war and after the theft of pension funds from Serbia, with an UNMIK regulation, the pension system of generations was replaced with investment system. This change made an incision between contributors who have contributed for many years in Yugoslavia fund and future contributors of Kosova Pension Savings Trust. Former contributors of the past fund were excluded from the right to carry out the pensions, for which have contributed many years. Instead of the pension a deci-

¹⁸ Monitoring report of the work in Kosova Assembly – Kosovo Democratic Institution (KDI)

¹⁹ <http://www.justlanded.com/english/Switzerland/Switzerland-Guide/Jobs/Old-age-insurance>

²⁰ <http://www.bsv.admin.ch/themen/ahv/00011/01300/index.html?lang=fr>

²¹ <http://www.docstoc.com/docs/23725996/Pension-Funds-and-Capital-Markets-in-Macedonia>

sion was made for them to receive some benefits / pensions which were not scaled in proportion of contributions or work experience, but included all persons who have reached 65 years of age, regardless of gender.

The pension system is organized in three pillars in Kosovo, the former contributors category is regulated is the first pillar, for which the Government is obliged to pay from the state budget. This has affected a large part of the poor budget to be allocated for social issues, and simultaneously age pensions in Kosovo to be the lowest in the region.

Countries that emerged after the breakup of the former Yugoslav federation have made different solutions on their respective systems of pensions. Some of them still have the old PAYG model, while others have reformed this model and passed on the investment system.

Slovenia - Applies a three-pillar model, while the basic model is the PAYG, so the generation pays for generation. The second pillar is the investment one which is mandatory only for a certain number of employees and third pillar are supplementary private pensions. It is very interesting that in this country the Government has proposed a reform of the pension system to switch from PAYG model in the investment and some other changes, but in the referendum this was rejected with 70% of the vote²². So the investment model was not very much desired there for a number of reasons. However, about 2 / 3 of all employees are contributors of the second pillar, which is mandatory for public sector employees and people with high-risk workplaces²³.

The retirement age for men is 65 years old, and 63 for women if they have contributed minimally for 15 years. Employees pay 15.5% of gross salary as contributions, while employers 8.85%, while self-employed pay 24.35%²⁴.

Croatia - since 2002 Croatia also has three pillars pension model, and is combined with two models, PAYG and investment model. The uniqueness in this country is that mandatory contributions which are taken from each contributor, a part of them goes directly to the first pillar, to current retirees. This country has liberalized the second pillar, and here we have more than one operator who manages with capitalized contributions. Individuals who have over 50 years of age and who can't capitalize enough money are left in the first pillar PAYG. The retirement age is 65 years for males, 60 females, with minimum 15 years experience²⁵.

Macedonia - in 2005 has reformed the pension system, and went from the previous model in the investment one, while retaining the previous model for some limited categories as a transition until it passes entirely on the investment model. In Macedonia, as well as in Croatia, the second pillar is the liberalized and more than one operator manages the capitalized contributions. Age of retirement in this country is 64 years for male, 62 female with at least 15 years of work experience.

²² http://www.ipe.com/news/slovenian-government-defeated-in-pension-reform-referendum_40856.php

²³ http://www.socialprotection.eu/files_db/911/asisp_ANR10_Slovenia.pdf

²⁴ <http://www.en.kapitalska-druzba.si>

²⁵ <http://www.iopsweb.org>

	Amount of contributions in %	Pillar I	Pillar II
2009	19	12,35	6,65
2010	17,5	11,38	6,13
2011	15	9,75	5,25

Example from Macedonia ²⁶

Other countries like, Montenegro, Albania, Bosnia and Herzegovina and Serbia have been advised and have begun the process of reforming the pension scheme, to switch from the PAYG scheme on the investment based scheme or the defined one²⁷.

5. Pension reforms that should be applied in Kosova

In order to create a proper three-pillar pension system, reformation of the current pension system in Kosova should be a priority for the Kosova institutions so that the transition between the old pension system and savings accounts system being built in Kosova to be easier and safe for certain layers of the society.

Kosova despite problems with its pension model basically does not need to change much as far as the second pillar and even less on the third pillar. The greatest needs and simultaneously the dissatisfaction which are increasing are regarding the first pillar, respectively-age pensions for persons who have contributed to the past pension fund. At the first pensions pillar, it is necessary to review the legal basis in order to set additional contribute in the labor market. Besides actual payments that are binding on trust on each account, each employee and the employer must pay an additional percentage in a special fund that would go in favor of the first pillar.

In all of the region countries, pillars I and II are interconnected which makes the pension system combined since an amount of contributions are paid for current retirees in addition to individual contributions of each person. This is essential without considering the adequacy of budget resources to fund the entire pension from the state budget, which is already overloaded with social categories and likely will not be able to endure even a substantial increase for current pensioners.

Many experts of the field see as a need the re-viewing of the Law on Pensions in Kosova (change fulfillment of UNMIK Regulation 2005/20) regarding the management form of pension fund assets. Considering the conservative investment policies of the Trust's assets and expected inefficiency in investment, when taking in order the not very profitable investment with returns, it is proposed that the second pillar to be liberalized (to open market) so that the competition increase the productivity in this field and to give contributors more choice between operators²⁸. Trust has room to change the form of labor, management fee is very high, and if this pillar was liberalized management fee would be automatically lowered²⁹. At the same time this is also a practice in several regional countries which have liberalized the second pillar.

²⁶ www.mtsp.gov.mk.

²⁷ Annual Report of Kosova Pension Trust

²⁸ Personal interview, Dardan Sejdiu – Director of Kosova – Slovenian Fund

Another argument in favor of this liberalization is the fact that the only current operator in Kosova does not guarantee a minimum return on investment for example 3% per year, and for example if this fails, a private operator would be forced to cover the "loss" from its capital. Current funds of savings in Trust are not insured, and in case of financial turbulences like in previous years, no one can guarantee that workers' contributions will be proportional to the basket in Kosova.³⁰

A contrary opinion share the Trust's representatives who insist that it is not necessary to liberalize this pillar because all this would affect contributors who will pay for it with increased management fee. According to them this practice was not very successful even in Croatia or Macedonia since an operator had an insignificant increase in returns of investment this or that year, while all this made that only management fees to be higher. According to them this fee in Kosova is the lowest in the region and is also being planned to decrease even further as a result of increasing the number of contributors in the Trust Fund. This according to them would affect that the race in marketing to be more aggressive in order to attract more contributors in one or another fund, and assets that will be spent in this campaign would be all in damage of contributors. According to their liberalization would affect these operators to apply the so-called hidden taxes by stopping taxes from incoming and outgoing funds, which is practiced in these countries but does not happen in Kosova.

²⁹ Personal interview, Alban Hashani – Director of researches in Riinvest Institution

³⁰ Personal interview, Dardan Sejdiu – Director of Kosova – Slovenian Fund

6. Recommendations

- Pension contributions as they are now to be increased, to enable that a portion of these assets to go for the category of current retirees. At same time this would affect the current defined model to combine with PAYG model, to facilitate transition of the categories of pensioners who do not benefit from this fund
- Pensions to be graduated depending on the contribution to the fund and work experience of a citizen;
- Age of retirement is not the same for both sexes, women have to retire before age 65;
- KTA and Trust, to undertake campaigns to fight informality, forcing employers to inform their employees so they can pay pension contributions;
- Trust should invest in marketing to inform / educate citizens about the importance of contributing to the pension fund and the eventual consequences arising from non payment of these contributions;
- The second pillar, should be liberalized, so that citizens have the right to choose where they want to invest their assets, taking the responsibility about the return of the assets and eventual risk;
- To fulfill the legal basis as much as possible in the sphere of the pension system, laws or regulations which regulate the issue of supplementary retirement, disability, etc, should be issued;
- Government must fulfill the legal basis and create the necessary conditions to allow investment of pension fund assets in economic development;
- Also the categories of employed persons, farmers or anyone who economize in any form should pay for these contributions, to ensure that as few people possible to remain off benefit from the pension system the future;
- Ministry of Labor and Social Welfare, in cases of deaths of pensioners to allocate the sum of three pension in order to cover the funeral expenses for family members to encourage the registration of deceased persons;

7. Resources:

30

Constitution of the Republic of Kosova

Personal interview, Dardan Sejdiu – Director of Kosova – Slovenian Fund

Personal interview, Alban Hashani – Director of researches in Riinvest Institution

Personal Interview, Sami Salihu, Director of Pension Administration Department/ MLSW

Personal Interview, Agron Krasniqin – Deputy Director in Kosova Pension Savings Trust

Personal Interview, Zineta Daci, Kosova Chamber of Commerce

Annual Report of Kosova Pension Trust 2010

Monitoring report of the work in Kosova Assembly – Kosovo Democratic Institution (KDI)/ [www. Kdi-kosova.org](http://www.Kdi-kosova.org)

<http://esk.rks-gov.net> (Të dhënat e Entit të Statistikave e Kosovës për vitin 2007).

<http://www.justlanded.com/english/Switzerland/Switzerland-Guide/Jobs/Old-age-insurance>

<http://www.bsv.admin.ch/themen/ahv/00011/01300/index.html?lang=fr>

<http://www.docstoc.com/docs/23725996/Pension-Funds-and-Capital-Markets-in-Macedonia>

<http://www.en.kapitalska-druzba.si>

http://www.socialprotection.eu/files_db/911/asisp_ANR10_Slovenia.pdf.

http://www.ipe.com/news/slovenian-government-defeated-in-pension-reform-referendum_40856.php

<http://www.unmikonline.org>

<http://www.assembly-kosova.org/>

www.iopsweb.org

www.coe.int

www.mtsp.gov.mk.

The opinions expressed herein are those of the author. This publication was made possible through support provided by:
Mendimet e shprehura në tekst janë të autorit. Ky publikim është bërë i mundur nga përkrahja e ofruar prej:

**National Endowment
for Democracy**

Supporting freedom around the world